

Aklın Hazzı, İbn-i Kemmûne'de Bilgi Teorisi, Ömer Mahir Alper
İstanbul: Ayışığı Kitapları, 2004, 197 s. ISBN: 975-6336-03-X

*Elif EKİN**

İbn-i Rüşd öncesi felsefi birikim hakkında oldukça geniş bilgilere sahip olmamıza rağmen, İbn-i Rüşd sonrası felsefi düşünceler hakkında elimizdeki çalışmalar yok denecek kadar azdır. Bunun sebebi İbn-i Rüşd ile İslam felsefesinin sona erdiği yönündeki kanaatin teorik alanda değerini yitirmesine rağmen bu durumun pratik alanda kendisini gösterememesidir. Bu vakıa İslam dünyasındaki felsefe geleneğinin sürekliliğini ve gelişimini takip etmemizi engellemekle beraber Batı felsefe geleneğinin izlediği yolu daha iyi kavrayıp anlamamızı da önler. İşte Ömer Mahir Alper'in, İbn-i Sînâ okulunun 13. yy.'daki önemli temsilcilerinden biri olan İbn-i Kemmûne'nin bilgi teorisini anlattığı eseri bu engellerin aşılması yönünde atılmış adımlardan biridir. Eser bir giriş ve üç temel bölümden oluşmaktadır.

Giriş bölümünde İbn-i Kemmûne'nin hayatı, felsefi kişiliği ve eserleri hakkında bilgiler veriliyor. İbn-i Kemmûne'nin hayatı hakkında oldukça yetersiz bilgilere sahip olduğumuzu söyleyen yazara göre filozof eserlerinde, bazı düşünürlerin iddia ettiği gibi İshrâkî çizgiden ziyade İbn-i Sînâ'nın temsil ettiği bir Meşşâî çizgide olduğu yönünde bir kanaat uyandırmaktadır. Tabi buna bağlı olarak da düşünürün bilgi teorisi büyük ölçüde İbn-i Sînâ'nın etkisi altındadır.

"Bilgi teorisinin psikolojik temelleri ya da *bilginin evi* olarak nefis ve güçleri" başlığını taşıyan birinci bölümde nefsin varlığı, mahiyeti ve güçleri işlenmeye çalışılıyor. Filozof bilgi teorisini nefis teorisi temelinin üzerine inşa ettiği için yazar, böyle bir giriş yapmayı uygun gördüğünü ifade ediyor. Buna göre bu bölümün ilk kısmında Alper, filozofun nefsin varlığına dair öne sürdüğü burhanî delilleri inceliyor.

* SAÜ Sosyal Bilimler Ens. İslam Felsefesi Bilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi

Yazar, birinci bölümün ilk kısmında nefsin varlığını tartıştıktan sonra ikinci kısmında nefsin mahiyetini açıklamaya çalışıyor. Bunun için önce filozofa göre nefsin tanımını yapıyor daha sonra da bedenle ilişkisini ve nefis türlerinin hiyerarşik sırasını veriyor. Yazar tüm bunları yaparken filozofun hangi düşünürlerle aynı görüşleri paylaşıp hangilerinden farklı düşündüğünü ortaya koymayı ihmal etmiyor.

Birinci bölümün son kısmında ise Alper nefsin güçlerini filozofun tasnifiyle bitkisel, hayvani ve insani güçler başlıkları altında sunuyor. Buna göre bitkisel güçler temel olarak beslenme, büyüme, üreme olarak ifade edilirken hayvani nefis bu güçlere ilave olarak hareket ve idrâk güçlerini de içermektedir. İnsani nefis ise bitkisel ve hayvani güçlerin yanında eyleme ve bilme güçlerine de sahip olmaktadır. Yazara göre burada önemli olan bir tür hiyerarşi olup, buna göre hayvani nefis bitkisel güçleri de kapsarken insani nefis bu güçlerin hepsini birden kapsamaktadır. Böylece filozof, Alper'in de dipnotlar aracılığıyla ifade ettiği gibi İbn-i Sînâ'nın görüşlerini takip etmektedir.

Yazar ikinci bölümde bilgi teorisinin temel sorunlarını tartışıyor. Bu bölümün girişinde Alper bölümün amacı, işlevi ve planını sunuyor. Buna göre bölümün amacı, İbn-i Kemmûne'nin bilgi konusuna yaklaşımını bilgi teorisinin temel sorunları ışığında ortaya koymak olup işlevi, filozofun bilgi teorisinin ana hatlarını ortaya koymak, böylece sonraki bölüme de bir giriş hazırlamak olarak ifade ediliyor. Yazar bu bölümü bilginin imkanı, mahiyeti, kaynakları ve doğru bilginin ölçütü olmak üzere dört kısımda inceliyor.

Bu bölümün ilk kısmında Alper, filozofun bilginin imkanını zihninde peşinen kabul ettiğini, ama yine de eserlerinde bu konudaki diyalektik tartışmalarla ispat yoluna gittiğini ifade ediyor. Bundan sonra yazar İbn-i Kemmûne'nin bilgiyi imkan alanından zorunluluk alanına taşıdığını ve bunu da insanın nefsinde apaçık bulunan, kanıtı ihtiyaç duyulmaksızın bilinen ve aynı zamanda İbn-i Sînâ'nın kullandığı kavramlar olan “varlık”, “zorunlu”, “mümkün”, “imkansız” gibi kavramlarla yaptığını anlatıyor.

Yazar filozofa göre bilginin mümkün hatta zorunlu olduğunu ispat ettikten sonra ikinci kısmı oluşturan bilginin mahiyeti konusuna geçiyor. Bu konu ontolojik ve epistemolojik olmak üzere iki açıdan inceleniyor. Ontolojik açıdan bakıldığında bilgi, özneye ilişen bir arazdır ve bilenin zatına katılamayacağından onda bir değişiklik meydana getirmesi imkansızdır. İnsan nefsindeki konumuna gelecek olursak bilgi, hal (insan nefsinde iyice yerleşmemiş nitelikler) ile meleke arasındadır. Yazar epistemolojik açıdan duruma baktığında bilginin çeşitli tanımlarını yapıyor ve filozofa göre en genel anlamda bilginin tarifini “*bir şey*

şöyledir ve öyle olmaması da mümkün değildir diye inanmaktır” cümlesiyle ifade ediyor. Daha sonra Alper bilgide bulunması gereken unsurları; inanç, kesinlik, gerekçelendirme ve doğruluk olarak sıralıyor ve bilginin elde edilmesi sırasında bulunulan zihinsel fiil ve durumları açıklıyor. Bunları idrak, şuur, kavrama, belleme, hatırlama, marifet, anlama, tasdik, akıl, düşünme ve hads şeklinde sunuyor. Yazar bu kısmın sonunda ise bilginin türleri olarak “tasavvur” ve “tasdik” kavramlarını tafsilatıyla inceliyor.

Üçüncü kısımda Alper İbn-i Kemmûne’ye göre bilginin üç çeşit olan kaynaklarını ve bunların temellendirilmesi konularına değiniyor. Buna göre bilgi duyusal, akli veya vahyi bilgidir. Duyular cüz’î bilgilerimizi oluştururken akıl külli bilgilerimizi meydana getirir, son kaynak olan vahiy de aklın sınırlarını aşan bilgileri verir. Filozofa göre bu üç bilgi kaynağı bir piramit ile şematize edilebilir. Böylece, duyusal bilgi tabanda, akli bilgi ortada ve vahyi bilgi de zirvede bulunmaktadır. Ancak bilginin imkanı sadece piramidin bütünlük halinde ortaya çıkmakta, yalnız bir tür bilgi kaynağı ile eşya kavranamamaktadır.

İkinci bölümün son kısmını oluşturan doğru bilginin ölçütü bahsinde yazar bilgiyi doğru kılan ölçütü soruyor ve filozofun sunduğu çözüm olan uygunluk teorisine bu soruya cevap veriyor. Daha sonra yazar uygunluk teorisini bir miktar açıklayarak uygunluğun ölçütünü sunuyor. Buna göre uygunluğun ölçütü varlık alanına göre değişmektedir ve duyular alanında duyular, akledilirler alanında ise mantık devreye girmektedir.

Eserin son bölümü olan üçüncü bölümde yazar, kaynaklarına göre bilgi türlerini ortaya koyuyor. Üç kısma ayırdığı bu bölümde sırasıyla duyusal, akli ve vahyî bilgi türlerini detaylıca inceliyor. İlk kısmı oluşturan duyusal bilgi bahsinde Alper bilginin gerçekleşme sürecini, bu süreçteki idrâk çeşitlerini açıklıyor. Daha sonra yazar bu bilgi kaynağının bize cüz’î bilgiler mi yoksa küllî bilgiler mi sunduğunu farklı bakış açıları ile tartışıyor ve duyusal bilgi ile akli bilgi ilişkisini inceleyerek bunlar arasındaki farkları zikrediyor.

Yazar, üçüncü bölümün ikinci kısmında akli bilgi kaynağını açıklayarak bu konuya geniş yer veriyor. Alper önce çeşitli akıl tanımları vererek bunların içinde filozofun benimsediği tanım olan “*külli olmaları bakımından küllî nesnelere mahiyetlerini alabilen nefsin bir gücüdür*” cümlesini zikrediyor. Daha sonra idrâk aşamalarında en üst seviyeyi oluşturan akli idrâk seviyesinin fa’âl akıl yardımıyla soyut küllî suretlere ulaşma sürecini anlatıyor. Bu süreçte akli idrâkin bulunduğu dereceleri heyûlânî akıl, meleke halindeki akıl, fiil halindeki akıl ve müstefâd akıl şeklinde sıralayarak açıklıyor. Yazar tüm bunlar neticesinde oluşan akli bilgiyi tasavvur ve tasdik şeklinde isimlendirerek tasdik öncüllerini evveliyât,

mahsusât, vicdaniyât, mücerrebât, mütevatirât, fitriyât, hadsiyât olmak üzere yedi kavramla inceliyor. Son kavram olan hadsiyâtı düşünme ile farkları ve oluşumu açısından ayrıca açıklıyor. Son olarak Alper aklî bilginin özelliklerini küllî-değişmez, insana bakan yönüyle kesbî, fa'âl akla bakan yönüyle vehbî, gerçek mutluluğa götüren önemli bir etken, duyusal bilgiden üstün ve tüm bunlara rağmen sınırlı ancak bu sınırı vahyî bilgi yardımıyla aşabilen bir bilgi kaynağı olarak sıralıyor.

Üçüncü bölümün son kısmını oluşturan vahyî bilgi bahsinde yazar filozofa göre peygamberliğin varlığının imkanını ortaya koyuyor, sonra bu mevzuyu, insanın toplumsal bir varlık olup bir kanun koyucu ve tevzî ediciye ihtiyacı olması ve ilahî inâyet gibi gerekçelerle zorunluluk alanına taşıyor. Bundan sonra da Alper, filozofa göre peygamberin özelliklerini, vahye muhâtab olma şekillerini ve vahyî bilginin özelliklerini inceliyor. Buna göre vahyî bilgi, peygamberin nazârî aklı ve mütehayyile gücü vasıtasıyla kazanılır. Burada peygamberi filozoftan üstün kılan yön hads yeteneğinin ve teorik aklının kuvvetidir. Son olarak yazar, peygamberi ve ona bağlı kalmayı gerekli kılan konuları ortaya koyarak filozofun genel olarak bilgi teorisinde olduğu gibi bu mevzuda da İbn-i Sînâ çizgisinin dışına çıkmadığını gösteriyor.

İbn-i Kemmûne'nin bilgi teorisinin anlatıldığı bu eser hem İbn-i Rüşd sonrası düşünceleri ve İbn-i Sînâ geleneğinin devamındaki fikirleri açıklaması hem de hemen hemen tüm konularda dipnotlar aracılığıyla pek çok filozof bilhassa da İbn-i Sînâ ve Aristo ile mukayese imkanı sağlaması açısından değerli görünüyor. Alper'in net ve akıcı üslubu, sistemli ve analitik tarzıyla daha da değerlendirilen bu eser genelde felsefe özelde de bilgi ve nefis (psikoloji) teorileri meraklılarına tavsiye edilebilir.